

یادگیری مسئله محور

محمد آدین*

یکی از دغدغه‌های همیشگی معلمان از یک سو و طراحان و سیاست‌گذاران نظام آموزشی از سوی دیگر این است که چه طور می‌توانیم فرایند آموزش دانش‌آموزان را مفیدتر پیش ببریم. آنچه امروزه در بسیاری از مدرسه‌ها جریان دارد، بیش از آنکه قوه انتخاب‌گری دانش‌آموز را تقویت کند، به او می‌آموزد که حق انتخاب ندارد و بیش از آنکه احساس مسئولیت او را نسبت به زندگی خودش و دیگران رشد دهد، او را به انسانی مصرف‌کننده و متوقع تبدیل می‌کند. در این فضا، ارزش‌های واقعی جای خود را به ارزش‌های موقتی و اعتباری مانند نمره و رتبه می‌دهند. در نهایت، ما با دانش‌آموزان و دانش‌آموختگانی روبه‌رو هستیم که وقتی بر سر سه راهی ارزش‌های واقعی، مسائل واقعی زندگی و معیارهای نظام آموزشی قرار می‌گیرند، به اجبار معیارهای نظام آموزشی را برمی‌گزینند و به تدریج دو مهم دیگر را به فراموشی می‌سپارند.

به‌عنوان راه حل مسئله جدایی آموزش از زندگی و ارزش‌های واقعی، اجرای الگوی یادگیری مسئله‌محور را پیشنهاد می‌کنیم. در ادامه، پس از روشن کردن تعریفمان از مسئله و نکاتی درباره اجرا، فرایند اجرای این الگو را به‌طور خلاصه مرور می‌کنیم. **مسئله:** به موقعیتی می‌گوییم که در آن، در راه دستیابی به ارزش‌های واقعی مانعی وجود دارد. این تعریف می‌تواند به انتخاب درست‌تر مسئله کمک کند و تفاوت میان مسئله و عنوان‌های برخی پروژه‌ها در فضاهای رایج پژوهش دانش‌آموزی را روشن کند. زمانی مسئله وجود دارد که پای دستیابی به ارزش‌های واقعی در میان باشد، نه اینکه صرفاً برای نمره گرفتن یا شرکت در نمایشگاه و جشنواره کاری انجام شود.

انواع مسئله: مسئله، یا مشکل است یا فرصت. مشکل موقعیتی است که ارزشی در آن ضایع می‌شود؛ مثلاً کثیف بودن سرویس‌های بهداشتی مدرسه که ارزش سلامتی بچه‌ها را ضایع می‌کند. فرصت هم موقعیتی است که می‌توان در آن به ارزش جدیدی دست یافت؛ مثلاً خوش‌بو و خوش‌منظر کردن سرویس‌های بهداشتی مدرسه، چرا که می‌تواند زمینه دستیابی به ارزش واقعی ارتباط دانش‌آموزان با زیبایی‌ها را فراهم کند.

* مدیر مدرسه سراج، منطقه ۲۲ تهران

نکاتی درباره اجرا

1 این الگو را می‌توانید با دانش‌آموزان پایه سوم ابتدایی به بالا اجرا کنید. دانشجویان و بزرگسالان هم می‌توانند مخاطبان این شیوه باشند. هر چند، به دلیل اینکه عناصر خلاقیت، فطرت، یادگیرندگی و مسئولیت‌پذیری محل‌های پیوند اصلی این الگو با دانش‌آموزان هستند، معمولاً کیفیت اجرای الگو در سنین پایین‌تر بیشتر از دوره‌های دانشگاه و بالاتر خواهد بود. تجربه ما هم این نتیجه‌گیری را تأیید می‌کند.

2 معلم نقش راهبر را دارد. راهبر نه معلمی است که همه‌چیز را از پیش می‌داند و نه تسهیل‌گری است که هیچ‌چیز نمی‌داند. راهبر تلاش می‌کند با یادآوری‌های ظریف، به‌جا و کم‌تعداد در مواقع خاص، قوای خلاقیت، فطرت، یادگیرندگی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموز را تحریک کند.

3 این الگو را می‌توان به شکل‌های متنوع و با محدودیت‌های زمانی متفاوت اجرا کرد. مثلاً می‌توانید یک ساعت درسی در هفته را به اجرای آن اختصاص دهید. یا یک کلاس فوق برنامه با این الگو داشته باشید. یا یک کارسوق، شاید هم یک اردو را با این روش طراحی و اجرا کنید. حتی می‌توانید آن را در فضای مجازی اجرا کنید!

4 الگوی یادگیری مسئله‌محور نگاهی فرارشته‌ای دارد، اما می‌تواند با محوریت یک رشته یا موضوع خاص علمی هم اجرا شود. بنابراین، هم آموزگاران ابتدایی، هم دبیران درس‌های تخصصی و هم عزیزانی مثل معاون پرورشی می‌توانند آن را در مدرسه اجرا کنند.

5 یکی از نکات مهم در طول اجرای این الگو، نظم و مستندسازی است. بچه‌ها باید خروجی تمام مراحل را روی کاغذ ثبت کنند. اینکه کدام مسئله‌ها انتخاب شدند و چگونه حل شدند، اهمیتی ندارد.

6 نکته نهایی آنکه این متن و راهنما برای معلمان و به‌صورت عمومی نوشته شده است، نه برای دانش‌آموزان و دوره‌ای خاص. لازم است با در نظر گرفتن سن و شرایط بچه‌ها و زمان و امکاناتی که در اختیار داریم، آن را به خوبی اجرا کنیم.

فرایند اجرا

گروه‌بندی: ابتدا بچه‌ها را گروه‌بندی کنید! گروه‌بندی می‌تواند به‌صورت تصادفی یا به انتخاب خود بچه‌ها انجام شود.

آماده‌سازی: همه بچه‌ها را یک‌جا جمع کنید و بخواهید مشکلات یا فرصت‌های محیط مدرسه (مسجد و اردوگاه) را بلند بگویند. بعد بپرسید «چه کسی باید این مسائل را حل کند؟» و اجازه بدهید بچه‌ها پاسخ بدهند. بعد از مدتی بپرسید «خودتان نمی‌توانید این‌ها را حل کنید؟!» با این کار حس توانستن و مسئولیت‌پذیری بچه‌ها را تحریک کرده‌اید.

کشف مسئله: به گروه‌ها مأموریت و زمان بدهید که در محیط به‌کندوکاو بپردازند و مشکلات و فرصت‌های موجود در محیط را کشف کنند. هر گروه برگه‌ای سفید یا کاربرگی از پیش آماده شده دارد و تلاش می‌کند هیچ موردی را از قلم نیندازد.

انتخاب مسئله: انتخاب مسئله مهم‌ترین مرحله است. آنچه بچه‌ها را به سمت این انتخاب هدایت می‌کند، قلبشان است و قلب بچه‌ها پاک‌تر و دست‌نخورده‌تر از قلب ما بزرگسالان است. انتخاب‌های بچه‌ها، برخلاف بسیاری از انتخاب‌های بسیاری از بزرگسالان، براساس منافع کوتاه‌مدت شخصی نیست؛ هر چند عوامل بسیاری بر انتخاب‌های بچه‌ها و ما تأثیرگذارند.

در این مرحله، بچه‌ها در هر گروه فهرست مسئله‌هایشان را اولویت‌بندی می‌کنند تا بتوانند مسئله نهایی را انتخاب کنند. نکته مهم اینجاست که در نهایت، انتخاب کاملاً با خود بچه‌هاست و شما صرفاً نقش راهبری و ایجادکننده زمینه برای انتخاب را دارید.

نقش راهبری با مداخله در تصمیم نهایی بچه‌ها سازگار نیست و صرفاً زمینه‌سازی و یادآوری ظریف مبتنی بر فطرت

چند نمونه از مسائل دانش‌آموزان

- مدیریت آب در مدرسه (فرصت)
- پرورش گیاهان دارویی در روستا (فرصت)
- تأمین هزینه‌های مدرسه (فرصت)
- خدمت‌رسانی به محله (فرصت)
- دل‌کندن از بازی رایانه‌ای (مشکل)
- مشکل با خواهر و برادر کوچک‌تر (مشکل)
- خجالت کشیدن از گرفتن حق (مشکل)
- بوی بد جوراب در نمازخانه مدرسه (مشکل)

است. هر انتخاب تنها در صورتی رشد می‌یابد که انتخاب خود بچه‌ها باشد نه شما. نقش راهبری خود را با در نظر داشتن نکات زیر انجام دهید.

1 هر چه کندو کاو بچه‌ها و تعداد مواردی که ثبت می‌کنند بیشتر باشد، بهتر است.

2 مسائلی در اولویت قرار می‌گیرند که حل شدن آن‌ها ارزش‌های مهم‌تری ایجاد می‌کند. برای نمونه، مسئله‌ای را که حل آن زحمات خدمتگزار مدرسه را کم می‌کند، نسبت به مسئله‌ای که حل آن به فروش یک خوراکی جدید و خوشمزه در بوفهٔ مدرسه می‌انجامد، در اولویت قرار دارد.

3 مسئله‌هایی که عمومیت بیشتری دارند در اولویت قرار می‌گیرند. مثلاً اگر این مسئله در عین اینکه مسئلهٔ مدرسهٔ ماست، در بسیاری از مدرسه‌های دیگر هم وجود دارد، حل آن اولویت پیدا می‌کند.

4 مسئله‌های واقعی عموماً در دسته‌بندی‌های دانشگاهی علوم جا نمی‌گیرند و فرارشته‌ای هستند. یکی از دلایل مهم ناکارآمدی دانش‌آموختگان در فضای واقعی جامعه، تربیت رشته‌محور و موضوع‌محور به جای تربیت مسئله‌محور است! حتی اگر معلم یک درس تخصصی هستید، به بچه‌ها اجازه بدهید فراتر از موضوعات و قالب‌های کلیشه‌ای آن پرواز کنند و ذهنشان با مسائل واقعی تماس پیدا کند. وقتی از شکار مسئله برگردند، برای حل آن، سراغ موضوع درس شما خواهند آمد و احتمالاً درس شما در حل مسئله‌شان محوریت خواهد داشت.

5 هر چه مسئله‌ای به فضای زندگی بچه‌ها نزدیک‌تر باشد و خودشان آن را لمس کرده باشند، از اولویت انتخاب شدن برخوردار خواهد بود. این مهم است که بچه‌ها ابتدا نسبت به محیط زندگی خودشان احساس مسئولیت داشته باشند.

شرح مسئله: بعد از پایان مرحلهٔ انتخاب مسئله که هر گروه به صورت جداگانه انجام داد، بچه‌ها باید در گروهشان در مورد شرح و ابعاد مسئله گفت‌وگو کنند و اگر زمان

کافی دارند، با پرس‌وجو، مشاهده، جست‌وجو، مطالعه و دیگر روش‌های کسب اطلاعات، مسئلهٔ انتخاب شده و ابعاد و پیامدهای حاصل از حل آن را روشن کنند و بنویسند؛ مواردی مانند اینکه مسئلهٔ ما دقیقاً چیست؟ چه ابعادی دارد؟ چند نفر با آن درگیر هستند؟ اگر حل شود، چه افرادی یا موجوداتی از آن سود می‌برند و چه سودی می‌برند؟ برای حل آن به چه دانش‌ها و مهارت‌هایی نیاز داریم؟ و مهم‌تر از همه چه انتظاری از حل این مسئله داریم؟

حل مسئله: شاه‌کلید این مرحله به کارگیری توانایی تفکر و اگرچه بچه‌هاست. بچه‌ها مسئله‌ای دارند که آن را از میان تعدادی مسئله انتخاب کرده‌اند، چون به نظرشان رسیده است این مسئله نسبت به دیگر گزینه‌ها ارزش بالاتری برای حل شدن دارد. آن را تشریح کرده و ابعادش را تا حدودی مشخص کرده‌اند. حالا نوبت ایده‌پردازی برای حل مسئله است. با اجرای روش «بارش فکری» برای تولید ایده‌های خلاق، حل مسئله را راهبری کنید!

جمع‌بندی ایده‌ها برای رسیدن به راه‌حل نهایی از طریق اولویت‌بندی و حذف و ادغام ایده‌ها صورت می‌گیرد. مهم است که بچه‌ها هنگام جمع‌بندی ایده‌ها به قابل اجرا بودن راه‌حل توسط گروهشان توجه داشته باشند.

اجرای راه حل: گروه‌ها در این مرحله ابتدا برای اجرای راه‌حلشان برنامه‌ریزی می‌کنند. یعنی مواد، وسایل و کارهایی را که برای اجرای راه‌حل به آن‌ها نیاز دارند مشخص می‌کنند. زمان‌بندی اجرا و تقسیم کارها در این مرحله انجام می‌شود.

سیس طبق برنامه‌ریزی خود امکانات لازم را تهیه می‌کنند و کارها را انجام می‌دهند تا تمام برنامه اجرا شود.

گرفتن بازخورد: هنوز یک مرحلهٔ مهم دیگر باقی مانده است: گرفتن بازخورد از اجرا. در این مرحله، بچه‌ها طبق آنچه در مرحلهٔ تشریح مسئله نوشته‌اند، بررسی می‌کنند که راه‌حلشان چقدر انتظارات اولیه‌شان را برآورده است.

جمع‌بندی

در این راهنما، به‌طور خلاصه به شرح روش اجرای الگوی یادگیری مسئله محور در مدرسه پرداختیم. در طراحی این الگو از مبانی تربیت اسلامی بهره گرفته‌ایم که در جای خود قابل شرح و بسط و بررسی هستند.

امیدواریم آشنایی با این الگو ایده‌هایی را برای جهت‌دهی یک پارچه‌سازی فرایند یادگیری با نظام ارزشی و مسائل واقعی زندگی دانش‌آموزان در اختیار معلمان و مربیان عزیز ایران قرار دهد.

* پی‌نوشت

۱. کار سوق همان Workshop است و به دورهٔ آموزش کوتاه‌مدت دربارهٔ موضوعی خاص گفته می‌شود.